CONCEPTUL DE LIMBĂ LITERARĂ A UNUI DIALECT, CU APLICARE LA AROMÂNĂ, ÎN VIZIUNEA LUI G. IVĂNESCU

NISTOR BARDU*

1. Noțiunea de „dialect literar", prin care înțelege o variantă a limbii române literare (scrise) în perioadele de constituire a acesteia (de la primele texte din secolul al XVI-lea, până în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea), este întrebuințată de G. Ivănescu în *Problemele capitale ale vechii române literare* (1948) și reluată apoi în *Istoria limbii române* (1980). Și în prima lucrare, și în cea de-a doua, autorul îi combate pe cei care au susținut în lingvistica românească (Rosetti, Densusianu) că limba română literară este rodul unei conștiințe lingvistice unice și identice pe tot teritoriul dacoromânesc și are la bază dialectul muntean. Dimpotrivă, au existat mai multe conștiințe lingvistice deosebite, chiar dacă nu radical, de la o regiune la alta (1980: 567). G. Ivănescu a distins, în *Problemele capitale...* (cap. III, „Dialectele literare românești": 80–137) următoarele dialecte literare dacoromânești: 1) dialectul textelor rotacizante din secolul al XVI-lea; 2) dialectul din Ardeal de la nord de Mureș; 3) dialectul din Muntenia și din Ardealul de sud; 4) dialectul literar moldovean; 5) dialectul literar bănățean, întrebuințat în Banat, Țara Hațegului și Orăștie (80–90). La fel ca alte limbi literare europene, care și-au început existența în epoca feudală prin mai multe dialecte literare, tot așa și în cazul limbii române, vorbită în mai multe state feudale românești, limba literară a funcționat între secolele al XVI-lea și al XVIII-lea, ba chiar până la jumătatea secolului al XIX-lea, când începe unificarea limbii literare prin unificarea normelor ei (cf. 1980: 568), sub forma dialectelor menționate.

2. Este de acum bine cunoscut faptul că, dintre toate dialectele sud-dunărene ale limbii române, dialectul aromân este singurul care și-a dezvoltat o variantă literară sau, cel puțin, un început de variantă literară dialectală. În acest sens, în lucrarea deja menționată (*Istoria limbii române*), G. Ivănescu face mai multe considerații asupra acestei realități culturale, lansând totodată conceptul de „dialect literar" sau „limbă literară a unui dialect" (Ivănescu 1980: 633–635, 726–729). Luând în discuție, în lucrarea citată, *Dialectele sud-dunărene în secolul al XVIII-lea*

* Universitatea „Ovidius", Constanța, Aleea Universității, nr. 1, România.

ALIL, t. LIII, 2013, București, p. 49–57

BDD-A1159 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:39:10 UTC)

şi în primele decenii ale secolului al XIX-lea (cap. IV al Părţii a VIII-a), autorul considera că, „scriindu-se macedoromâna cu litere greceşti, se năştea *un nou dialect literar al limbii române, o nouă variantă literară a românei*"[1] [subl.n.] (Ivănescu 1980: 633).

Cadrul favorizant al apariţiei acestui nou dialect literar al limbii române l-a constituit, crede G. Ivănescu, „înflorirea economică a macedoromânilor în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, ca şi contactul lor cu cultura greacă sau cu străinătatea" (1980: 633), care, împreună, au generat o remarcabilă înflorire culturală.

La sfârşitul Evului Mediu, ajunse sub stăpânire turcească, triburile de păstori aromâni din Epir şi din sudul Albaniei se bucurau din partea noilor autorităţi de autonomie locală, privilegii şi de o considerabilă libertate de mişcare pe care le moşteniseră de la împăraţii bizantini. Drept urmare, la începuturile epocii moderne, aromânii care îşi depăşiseră condiţia de ciobani deveniră cărăuşii, călăuzele şi stăpânii celor mai importante drumuri ale regiunii. La răspântii şi în alte locuri avantajoase, ei au întemeiat adevărate „burguri" precum Călăriţi, Siracu, Gramostea, Meţova, Clisura, Moscopole (F.C.H.L. Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, ed. I, t. II, 1826, p. 172–176, apud Brezeanu, Zbuchea 1997: 146–147; cf. şi Papacostea 1983: 366–367). Acestea au avut până la 1700 un statut clientelar faţă de sistemul comercial al Veneţiei şi al Franţei. După 1700, oraşe ca Meţova şi Moscopole ajung să-şi dezvolte acţiuni economice proprii, dispunând în acest sens de adevărate hinterlanduri. Dintre ele, Moscopole, locuit în exclusivitate de aromâni (Papacostea 1983: 366–367)[2], a devenit în perioada respectivă o adevarată metropolă a aromânilor din sudul Albaniei şi din întregul Epir.

Între 1720 şi 1770, Moscopole oferea imaginea unui mare centru comercial şi industrial, organizat pe corporaţii, în care se realizau lactate şi produse din lână, arme, argintărie, postav, covoare etc., mărfuri care ajungeau prin reţeaua de drumuri comerciale bine puse la punct şi păzită de jandarmeria caravanelor în interiorul Macedoniei, Greciei şi, mai departe, la Veneţia, Triest, Viena, Leipzig, la Timişoara şi Braşov, în Egipt şi în Asia Mică etc. (Popovici 1934: 62–63; Iorga 1969: 254; Papacostea 1983: 366–367).

Circulând mult, negustorii moscopoleni duceau în depărtări şi aduceau la Moscopole mărfuri variate, dar şi idei ale Occidentului iluminist unde unii dintre ei, deschiseseră mari case de comerţ. Ajungând şi în Transilvania secolului al XVIII-lea, ei „asistară la spectacolul înălţător al deşteptării conştiinţei naţionale", contribuind cu bani la tipărirea cărţilor scrise de preoţii, profesorii şi studenţii

[1] Conceptul de „dialect literar" este aplicat de autor şi în legătură cu dacoromâna, cf. *ibidem*, 1948: 80–37, 368–387; vezi şi Carageani 1999: 49–81.

[2] Papacostea 1983: 366–367. Într-un document de epocă păstrat la Arhivele Statului din Budapesta şi reprodus de Per. Papahagi 1909: 20–21, se scria: *Moscopolit sita est in Macedonia, confiniis Albaniae, urbs amplissima, non modo in tota Grecia, sed etiam fere per totum Turcarum imperium*. Despre locuitori se menţionează: *Cives ius omnes unius nationis et religionis christianae graeci ritus eiusdem linguae que ab ipsis appellatur Romana... ipsis que inter se Romani dicuntur et nominantur* (*ibidem*).

BDD-A1159 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:39:10 UTC)

români din Ardeal şi Banat şi trăind şi ei mândria de a fi urmaşii romanilor (Iorga 1969: 254; Peyfuss 1996: 134). În peregrinările lor, ei trebuie să fi adus asemenea cărţi şi la Moscopole şi în alte locuri de obârşie din Peninsula Balcanică, iar acestea ar fi putut ajunge în mâna învăţaţilor aromâni care, în plină epocă iluministă, s-au conectat, după cum vom vedea, la propăşirea spirituală a neamului din care făceau parte.

Scrisul şi cititul s-au răspândit mai mult printre aromâni, conclude G. Ivănescu, pe baza datelor oferite de Th. Capidan (1932: 47 şi urm.), astfel negustorii aromâni ajunseseră să-şi redacteze corespondenţa nu numai în greacă, pe care cei de acasă n-o înţelegeau, ci şi în aromână. Iar în curând, dintre aromâni, s-au recrutat şi profesori pentru şcolile de la Moscopole şi pentru celelalte oraşe din regiune (Şipsca, Grabova, Nicea, Lunca) şi de mai departe (Meţovo-Aminciu), toate atingând o dezvoltare invidiată de musulmanii din jurul lor. Sigur, aceştia făceau carte grecească în şcolile respective, dar nu e deloc exclus ca ei să fi ţinut şi lecţii de aromână. Aşa se explică apariţia primilor scriitori aromâni, autori ai celor dintâi instrumente de învăţat în graiul matern (manuale, abecedare, lexicoane etc.).

Primele scrieri în aromână arată o limbă fluentă, ceea ce ne determină să credem că dialectul aromân era folosit în scris de mai multă vreme decât din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. O dovadă în acest sens o constituie *Inscripţia lui Nectarie Tărpu*, din 1731, descoperită la Ardenica, un sat din câmpia Muzëkjia din Albania. Textul inscripţiei, transcris de Vladimir Drâmba şi comentat de Matilda Caragiu Marioţeanu, în *Liturghier aromânes*c 1962: 112, este următorul:

„Viryiră, muma al dumneḑă, oră tră noi pecătoşl'i".

Avem în acest text, crede Matilda Caragiu Marioţeanu, dovada certă că „năzuinţa aromânilor pentru cultivarea limbii materne în biserică, în şcoală, ca şi în scrieri de orice fel, este cu mult anterioară sfârşitului secolului al XVIII-lea" (Caragiu Marioţeanu 1962: 112).

Aşadar, scriitorii Theodor Anastas Cavalioti, Daniil Moscopoleanul şi Constantin Ucuta se înscriu într-o tradiţie a scrisului în aromână cu alfabet grecesc. De aici derivă, în ciuda unor deosebiri, unitatea remarcabilă a grafiei întrebuinţate de ei, precum şi de autorii anonimi ai *Codexului Dimonie* („Jahresbericht des Institut für rumänishe Sprache", I, 1894, II–IV, 1897–1898) şi ai *Liturghierului aromânesc*. Mai importantă decât aceasta este însă fluenţa cu care autorii îşi folosesc în scris limba nativă. Iată alte dovezi în sprijinul acestei afirmaţii:

„Dumniḑău feţe ţerru, loclu, soarle, luna, stealle. Şi dapoea ursi amarea-i bălţile, răurre şi scoásiră péşkil'i, uh'el'ile. Năpoi ḑîse şi işire desupră pre locu tuţ arburl'i. Şi estă loclou mplinu de leamne de cupaču. De fagu de salţe de plupu de ḱipăriču, de ḱińi. Şi alte se află tru pădure. Alte suntu tru munţî tru pade şi tru alte lócuri" (Daniil Moscopoleanul, *Lexicon Tetrágloson*, apud Per. Papahagi 1909: 116–117).

„Tată anostru ţi eşti tru ţeruri; La[s] se aṷisească numa atá. La[s] se ṷină amirăril'a atá. La[s] se si facă θélima atá, de căcúm n-ţerŭ, aşîţe şî pri locŭ. Pînea anoastră aţea de caθe ḑuă dănă-o ástăḑî. Şî l'eartă-nă steápsile anoastre, de căcúm şî noĭ l'ertămŭ aţelorŭ ţi nă stipsescu. Şî se nu aduţi pre pirazmó, ma scapă-nă de éhturru; amin.

BDD-A1159 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:39:10 UTC)

Că atá este amirăril'a, şî vărtutea, şî δoxa, a tátăluĭ, a h'il'luĭ şî a aὐluĭ duhŭ, tora şî cănțido, şî tru étele a ételorŭ. Amín" (Constantin Ucuta, *Noua pedagogie sau Abecedar uşor*..., Viena, 1797, apud Per. Papahagi1909: 75).

Din păcate, aceste începuturi atât de promițătoare nu au continuat în perioada următoare sau noi nu avem dovezi că autori aromâni ar mai fi compus asemenea scrieri, în afara *Codexului Dimonie* şi a *Liturghierului aromânesc*, care datează cam din aceeaşi perioadă (vezi mărturisirea lui Gheorghe Platari din Aminciu–Metsovo[3], 2005). Lăsând deoparte scrierile lui Gheorghe Constantin Roja (*Măiestria ghiovăsirii româneşti*..., Buda,1809) şi *Gramatica română sau macedono-vlahă* a lui Mihail Boiagi (Viena, 1813), a trebuit să treacă mai bine de o jumătate de veac până când, în urma înființării de şcoli şi deschiderii de biserici de către statul român pentru aromânii din acea parte a Peninsulei Balcanice aflate sub ocupație şi administrare turcească, să înceapă o nouă etapă a dezvoltării dialectului literar al aromânei.

De această nouă etapă a limbii literare aromâneşti G. Ivănescu se ocupă în capitolul al II-lea al Părții a X-a a *Istoriei limbii române*. Iată precizarea: „În epoca dintre 1878 şi 1948 au existat şi condițiile optime pentru dezvoltarea ca limbi literare a dialectelor macedoromân, meglenoromân şi istroromân. Aceste forme scrise ale dialectelor în discuție nu erau însă adevărate limbi literare, căci ele serveau numai ca organe de expresie ale literaturii beletristice, literatura scrisă în ele fiind ea însăşi limitată la câteva genuri literare (poezie, nuvelă), la unele îndrumări în domeniul economic, la corespondență şi la comunicarea în presă a unor ştiri" (Ivănescu 1980: 727). Dacă meglenoromâna şi istroromâna n-au ajuns niciodată la stadiul de limbi literare autentice, aromâna, afirmă G. Ivănescu, datorită înființării şi funcționării şcolilor româneşti, încă din timpul lui Alexandru Ioan Cuza, în localitățile balcanice în care trăiau comunități compacte de aromâni, şi-a creat o adevărată literatură în dialect, atingând nivelul unei „limbi literare dialectale macedoromâne cu funcție numai artistică" (*ibidem*). Concluzia autorului însă era că, la sfârşitul anilor '70 ai veacului trecut, când autorul dădea la tipărit *Istoria limbii române* şi când în Balcani nu mai funcționau şcolile româneşti, iar aromânii nu mai studiau limba română literară, „literatura beletristică cultă aromână e pe cale de a apune, dacă nu cumva a apus de-a binelea" (*ibidem*: 729).

În anii '80 însă ai secolului trecut, scrisul în aromână prindea din nou aripi. Chiar în ultimul deceniu al regimului comunist, scriitorii aromâni din România îşi făceau auzită vocea în volume de autor sau în antologii în aromână. În 1983, Kira Iorgoveanu (n. 1948) publica volumul de versuri originale *Steauă di dor* (Editura

[3] Ghiorghi Platari-Tzîmă, autorul unui excepțional corpus de documente privitoare la glorioasa citadelă aromânească Metsovo (Aminciu), din Munții Pindului (ΚΩΔΙΚΑΣ ΔΙΑΘΗΚΩΝ ΜΕΤΣΟΒΟΥ, τομος Α, Β, Γ, Μετσοβο–Αθηνα, 2004) ne-a mărturisit, în septembrie 2005, că se află în posesia unui alt manuscris aromânesc, scris cu litere grecești, pe care intenționa să-l publice. Noi ne-am oferit să-l publicăm aici, în țară, într-o ediție științifică, dar Gheorghi Platari a refuzat această ofertă. Este posibil ca, la această dată, el să fi publicat deja manuscrisul respectiv, dar noi nu am reuşit să-l contactăm pentru a afla adevărul în acest sens.

BDD-A1159 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:39:10 UTC)

„Eminescu"). După trei volume de poezii scrise în limba română literară, absolut remarcabile şi remarcate ca atare la apariţie, poetul Nicolae Caratană (1914–1992)[4] scotea, în 1985, în aromână, volumul *Aşteptu soarile* (Editura „Litera"). I-a urmat, în 1987, Mihai Prefti cu volumul *Durut iho. Poeme aromâne* (Editura Litera). O imagine elocventă a literaturii aromâne mai vechi şi mai noi, mai exact a poeziei, aveau să ofere, în 1985, criticul literar Hristu Cândroveanu şi poeta Kira Iorgoveanu în antologia *Un veac de poezie aromână*. Aici, alături de autori „clasici", precum Constantin Belimace, George Murnu, Nuşi Tulliu, Nicolae Batzaria, Zicu Araia, Marcu Beza, Nicolae Velo, Tache Caciona, Nida Boga, Ion Foti, George Perdichi, unii dintre ei, autori şi în româna literară, aflându-se şi în atenţia lui G. Ivănescu (vezi *ibidem*) ş.a., afirmaţi până la al Doilea Război Mondial şi bine cunoscuţi de publicul aromân din ţară şi din Balcani unde funcţionaseră şcoli româneşti, apăreau nume noi ca Nicolae Babu (1901–1967), Constantin Colimitra (1912–2001), Teohar Mihadaş (1918–1996), cunoscut până la această dată doar ca scriitor în româna literară[5], Hristu Cândroveanu (n. 1928), Kira Iorgoveanu, Vasile Todi (n. 1958) (cf. Cândroveanu, Iorgoveanu 1985: passim, T. Papahagi 1922: passim, Carageani 1999: 85–114; Nasta 1985: passim, Cuvata 2001b; vezi şi Papanace 2001).

Pe lângă aceşti autori, lingvistul român de origine aromână stabilit în Italia, Gh. Carageani, în volumul său *Studii aromâne*, ia în discuţie şi scriitori aromâni din alte ţări balcanice: din Macedonia (din fosta Iugoslavia), pe Vanghea Mihanyi Steryu-Cociu (n. 1950), Dina Cuvata (n. 1952), Nico Oğacli, Branislav Ştefanovschi, Santa Djica, Vanghiu Zega şi Gena Nakovska, iar din Grecia, pe Stavru Parţali, care, pe la 1987–1991, scria poezii în aromână cu litere greceşti (Carageani 1999: 87–88, 92[6]).

3. Din prezentarea noastră de mai sus, deşi incompletă, se conturează, credem, o imagine elocventă a scrisului dialectal aromânesc de azi, cel puţin din perspectiva generaţiilor de autori, a numărului acestora şi a varietăţii de genuri şi

[4] Volumele de versuri antume ale lui Nicolae Caratană sunt: *Lampadoforie* (1972), *Lâna de aur* (1975), *Inscripţii rupestre* (1981), *Arbori* (Litera, 1989), iar postum, *Pod peste legende* (Cartea Aromână, 1992). Tot postum apare şi volumul de proză memorialistică *Memorii gheţimanice* (Ex Ponto, Constanţa, 2000). Referinţe privind activitatea şi opera literară a lui Nicolae Caratană găsim la Bardu 1985: 7; Puiu 2005: 472–476; Cuvata 2001a: s.v.

[5] Menţionăm următoarele volume ale lui Teohar Mihadaş: poezie: *Ortodoxie păgână* (1947), *Ţărâna serilor* (1967), *Reminiscenţe* (1968), *Elegii* (1971), *Trecerea pragurilor* (1972), *Pâinile punerii înainte* (1974), *Nimburi* (1976), *În lumina înserării* (1984), *Înstelatele oglinzi* (1984), *Orfica tăcere* (1988); proză: *Tărâmul izvoarelor* (1968), *Frumoasa risipă* (1980), *Înaltele acele vremi* (1987), *Pe muntele Ebal* (1990), *Pinii de pe Golna* (1993). După căderea comunismului, autorul a publicat în aromână volumul *Botsli di didindi* (1992), postum apărându-i *Oara di hari* (1998) şi *Catreni* (1998), cf. Cuvata 2001b: 38, s.v. Aşadar, înainte de a publica în dialect, cei doi autori erau deja cunoscuţi ca scriitori români.

[6] Lucrarea conţine şi succinte date biobliografice despre toţi aceşti autori. Multe dintre informaţiile respective sunt preluate de Gh. Carageani din revista „Zborlu a nostru", scoasă la Freiburg, în Germania, din 1984, de profesorul Vasile Barba.

BDD-A1159 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:39:10 UTC)

stiluri. Din această imagine răzbate ideea că aromânii din România şi din ţările balcanice foste comuniste, care au simţit chemarea literaturii, par a pune în practică îndemnul adresat de I. H. Rădulescu la începuturile literaturii române moderne: „Nu e vremea de critică, copii; e vremea de scris, şi scrieţi cât veţi putea şi cum veţi putea; dar nu cu răutate"[7]. Nu departe de această chemare paşoptistă este şi părerea lui Gheorghe Carageani, exprimată în studiul *Scriitori aromâni (macedoromâni): Ce fel de literatură, ce fel de viitor?*, a cărui primă versiune, în italiană, datează din 1991: „Pentru dezvoltarea ulterioară a literaturii dialectale aromâne se impune ca o primă necesitate aceea de a se scrie în aromână: nu doar bine, ci şi mult". Şi nu numai să se scrie, spune mai departe autorul, ci şi să se tipărească. Doar aşa, „prin înmulţirea cărţilor scrise şi publicate în aromână se vor putea pune bazele unei varietăţi mai mult sau mai puţin unitare, un fel de *koinè* a aromânei, fiindcă aromâna este deocamdată «un ansamblu de graiuri nestandardizate»" (Carageani 1999: 103–104)[8].

Aşa stând lucrurile, revirimentul, despre care vorbeam mai sus, nu poate fi decât salutat. Se scrie mult, şi nu de puţine ori, şi bine. Ne îngăduim totuşi observaţia că scriitorii aromâni de azi, în special aceia cu mai puţină cultură literară, par să ignore cuceririle literaturii aromâne tradiţionale în care s-au remarcat „clasicii" Constantin Belimace, Nuşi Tulliu, George Murnu şi ceilalţi, creatori ai unui limbaj poetic oarecum unitar, bazat pe graiul grămostean de nord (Ivănescu 1980: 728), pe care l-au nuanţat uneori cu dacoromânisme literare, pentru că mai toţi se formaseră în şcolile româneşti şi luaseră contact cu limba şi literatura română, pentru că mulţi erau trăitori în România şi pentru că necesitatea artistică le impunea în diverse situaţii întrebuinţarea unor cuvinte inexistente în aromână. În poemele lor, autorii în cauză caută plenisonia, muzicalitatea, altfel spus, sonorităţile fluide, şi reuşesc adesea să le materializeze, în cea mai mare parte, cu elemente lingvistice din graiul străbun sau din graiuri apropiate, şi numai rareori cu dacoromânisme. Ilustrative în acest sens sunt versurile dintr-o foarte cunoscută poezie a poetului George Murnu (autorul volumului *Bair di cântic armânescu*, 1931), considerat de Hristu Cândroveanu „cel mai prestigios scriitor aromân modern" (Cândroveanu, Iorgoveanu 1985: 47), iar de Nicolae Şerban Tanaşoca, „cel mai de seamă poet dialectal aromân" (Tanaşoca 2004: 3):

> „Grailu-a meu di mumă, grailu a meu di tată/ vatra mea iu ñi-ardu añl'i ţe-am bănată.// Graiu picurărescu di păduri şi plae,/ Zbor ţi-avdzîi dit gura paplui şi-ali maie,/ Zbor di budză vrută, dumnidzască ñilă,/ Ñiurismă di frangă şi di trandafilă" (*Grailu armânescu*) (cf. Cândroveanu, Iorgoveanu 1985: 50).

[7] Cuvintele lui I.H. Rădulescu sunt invocate şi de Nicolae Saramandu (1994: 37–39), pentru a arăta că o limbă literară, în speţă – aromâna, nu se creează peste noapte, ci după întrebuinţarea ei în scris multă vreme.

[8] În versiunea iniţială, în italiană: *Scrittori aromeni (macedoromeni): quale letteratura, quale futuro*, studiul a apărut în „Letteratura di frontiera –Litteratures Frontalières, Anno I, nr. 2, luglio–dicembre 1991: 131–153, cf. *ibidem*: 15.

BDD-A1159 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:39:10 UTC)

Armonia prozodică este evidentă. Pe urmele sale, Nicolae Caratană, foarte bun cunoscător şi el al cadenţelor clasice, scrie, în *Aşteptu soarile* (1985), o excelentă poezie modernă din care citãm:

„Veagļie-ţ boaçea, veagļie-u di corghi/ di trup nu ai lipsă, ti-alasă./ Homer minduia prin ocļiļi orghi,/ minduia prin noaptea-ahîndoasă.// Cându scria açea çe-are scrisă,/trupu-al Moise fudzi aspărat,/ prea multu foc lu-angrica, prea multă chisă,/ trupul di-amu ļi-era zborlu scriat// Nu-arăvda dot atânţi niori,/ atânte rufei di icoane./ Scriinda, bănа di ñiļi di ori/ armas fără trup di ori milioane.// Fă ş'tine ca el/ anarga-anarga cându dipuni tu carte,/ cându dipuñi dit tine tu-açel/ çe s-alumtă s'nu aibă moarte" (*Nu ai lipsă di trup*) [9].

Primul din cei doi poeţi este pindean, iar celălalt, fărşerot (vezi prezentările biografice din Cândroveanu, Iorgoveanu 1985: 47–49, respectiv 403–405), dar limba în care scriu, limpede şi muzicală, este aproape aceeaşi, pentru că ambii creatori urmăresc în întrebuinţarea ei efecte de artă superioară, care să aibă o cât mai mare audienţă.

La poeţii de azi, în special la cei tineri, sincronizaţi la poezia modernă şi preocupaţi mai mult de adevărul tensionat al ideilor poetice şi al cuvintelor decât de eufonie, asemenea caracteristici sunt mai puţin frecvente. Aceasta nu înseamnă că poezia lor este lipsită de valoare. Din acest punct de vedere, remarcăm pe Gheorge Vrana, din a cărui creaţie poetică citãm:

„Bana mea –/ cârvani di yisi/ mprădată di vimtu...// Bana mea/ nmurmintată/ tu arina spulbirată" (*Bana mea*)[10],

şi pe Spiru Fuchi, poet aromân din Albania, cu câteva versuri din poezia *Soari disicat*, care deschide volumul cu acelaşi titlu:

„Ishai di noapti,/intrai tu dzuă,/cu soară disicat:/periă di locu/ Stranjili chănushă/ Cu moartia misticat" (*Soari disicat*).

Din punctul de vedere al variantelor dialectale actualizate azi în creaţiile literare, remarcăm faptul că autorii scriu, fiecare, în graiul nativ. Pentru că cei mai mulţi scriitori sunt grămosteni, graiul în care se scrie cel mai mult este graiul grămostean. Şi, după cum am văzut că şi în trecut dintre grămosteni s-au ales cei mai mulţi poeţi, se poate spune că se continuă astfel un fel de tradiţie a scrisului aromânesc bazat pe graiul grămostean. Totuşi, dacă înainte autorii aparţinând acestui grup lingvistic urmăreau accesibilitatea şi unitatea limbii în care scriau, astăzi urmaşii lor lasă impresia că sunt interesaţi mai mult doar de redarea cât mai exactă a conţinuturilor în propriul grai. Iată, spre ilustrare, o strofă dintr-o poezie a lui Mihai Prefti, altfel un bun poet, care aproape că nu poate fi înţeleasă, să zicem, de un cititor fărşerot din Albania sau din România:

„Vălănduită minari/ Pit caljiuri făr di tăhmini, Cu nădii upăriti/ Tu-adiljeaticlu curmat" (*Vălănduită minari*, în Cuvata 2001b).

[9] Autorul a folosit un sistem de scriere mai aparte, în care, pentru consoanele *l'* şi *ţ*, întrebuinţează grafemele *ļ* şi *ç*, pe care am încercat să le reproducem întocmai, aşa cum am procedat cu celelalte grafii utilizate de diferitele edituri care au publicat creaţii ale scriitorilor aromâni.

[10] Din „Zborlu a nostru", XI, nr. 1(41), 1994: 20.

BDD-A1159 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:39:10 UTC)

Grămostenii din Macedonia şi din Bulgaria îşi scriu şi ei graiul, iar fărşeroţii din Albania, pe al lor.

Concluzia care se impune este că, deocamdată, nu putem vorbi de un limbaj poetic unitar al aromânei şi că acea limbă literară a dialectului aromân, cu funcţie numai artistică, despre care vorbea G. Ivănescu în *Istoria limbii române* (vezi *supra*) este astăzi într-un adevărat impas, în această privinţă. Scriitorii aromâni de azi par a ignora realizările predecesorilor lor din secolele precedente.

BIBLIOGRAFIE

Bardu 1985 = Nistor Bardu, *Virtuţi poetice ale limbajului dialectal*, în „Tomis", XX, nr. 12, decembrie.

Brezeanu, Zbuchea 1997 = Stelian Brezeanu, Gheorghe Zbuchea (coord.), *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, Bucureşti (Arhivele Naţionale ale României).

Capidan 1932 = Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, Bucureşti, Imprimeria Naţională.

Carageani 1999 = Gheorghe Carageani, *Studii aromâne*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române.

Caragiu Marioţeanu 1962 = Matilda Caragiu Marioţeanu, *Liturghier aromânesc*, Bucureşti, Editura Academiei.

Cândroveanu, Iorgoveanu 1985 = Hristu Cândroveanu, Kira Iorgoveanu, *Un veac de poezie aromână*, Bucureşti, Editura Cartea Românească.

Cuvata 2001a = Dina Cuvata, *Scriitori armâneshtsă*, Scopia.

Cuvata 2001b = *Picurarlu di la Pind. Antologhiea-a puiziiljei armâneascâ* (sec. XIX shi XX), Scopia.

Djuvara 1996 = Neagu Djuvara, *Aromânii: istorie, limbă, destin*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române.

Iorga 1969 = Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1668–1821)*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Ivănescu 1948 = G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»", XI–XII, 1944–1945 [1948], p. 1–412 şi 540 (şi în extras).

Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea.

Nasta 1985 = Atanasie Nasta (ed.), *Ecou de cântec aromânesc*, Bucureşti, Editura Litera.

Papacostea 1983 = Victor Papacostea, *Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică. Studii istorice*, Bucureşti, Editura Eminescu.

Papahagi, Per. 1909 = Pericle Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea (Cavalioti, Ucuta, Daniil)*, Bucureşti, Editura „Carol Göbl".

Papahagi, T. 1922 = Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, Bucureşti, Tipografia „România Nouă".

Papahagi, V. 1935 = Valeriu Papahagi, *Aromânii moscopoleni şi comerţul veneţian în sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea*, Bucureşti.

Papanace 2001 = Constantin Papanace, *Mică antologie aromânească*, cu un studiu introductiv asupra aromânilor şi a dialectului lor de..., Bucureşti, Editura Scara.

Papanace 2001 = Constantin Papance (ed.), *Mică antologie aromânească*, Bucureşti, Editura Scara.

Peyfuss 1996 = Max Demeta Peyfuss, *Die Druckerei von Moschopolis, 1731–1769: Buchdruck und Heiligenverehrung in Erzbistum Achrida*, Wien, Böchlau.

Popovici 1934 = D. I. Popovici, *Despre aromâni (O Ţinţarima)*, Bucureşti.

Puiu 2005 = Enache Puiu, *Istoria literaturii din Dobrogea*, Constanţa, Editura Ex Ponto.

Saramandu 2004 = Saramandu, Nicolae, *Romanitatea orientală*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Tanaşoca 2004 = Nicolae-Şerban Tanaşoca, *Lume veche, Lume nouă (Confesiuni)*, în „Ziarul financiar" (Ziarul de Duminică), 16 iul. 2004.

BDD-A1159 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:39:10 UTC)

THE CONCEPT OF LITERARY LANGUAGE WITHIN A DIALECT APPLIED TO AROMANIAN FROM G. IVĂNESCU'S PERSPECTIVE

ABSTRACT

Of all historical dialects of Romanian language, only Aromanian has grown a literary register or the beginnings of a literary register. This linguistic reality made the Romanian scholar G. Ivănescu to introduce the concept of *literary language within a dialect* and apply it to the Aromanian dialect. The development of a literary register in the Aromanian dialect was studied by G. Ivănescu from its beginnings in the second half of the 18th century, owing to the works of Moscopolitan writers Cavalioti, Daniil, Ucuta, until the moment when the author ended his renowned and highly praised work *Istoria limbii române* [*The History of Romanian Language*] (1980).

Our article emphasizes the claims of the outstanding Romanian linguist, and brings more concrete examples of Aromanian literary language, which, on the one hand, will confirm his views, but on the other will contradict them, especially when it comes to the post December 1989 reality.

Keywords: *literary langage*, *literary language within a dialect*, *Aromanian writers*, *Aromanian written texts*.

BDD-A1159 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:39:10 UTC)